

SUBA JÁNOS

A SZEGEDI KATONAI KÖRLET ÉS CSENDŐRKERÜLET 1919-1921 KÖZÖTT

THE SZEGED MILITARY DISTRICT AND GENDARMERIE DISTRICT BETWEEN 1919-1921.

In our paper we describe the number and location of the gendarmerie and various gendarmerie units in the territory of the Szeged gendarmerie district, which were stationed in this area between 1919 and 1921. The first were the units located in the Szeged military district, which carried out various public security and guard activities as part of the National Army, and were therefore given the epithet "gendarmerie". We then discuss the reorganisation and development of the gendarmerie forces stationed in the district. The source will be the orders of war issued by the national army.

Keynotes: Szeged, National Army, gendarmerie, gendarmerie district

Keywords: Szeged, Nemzeti Hadsereg, csendőrség, katonai körlet, csendőrkerület

1. BEVEZETÉS

Dolgozatunkban azokat a Szegedi csendőrkerület területén lévő csendőr, és különböző csendőr nevet viselő karhatalmi alakulatok létszámát és elhelyezkedésüket ismertetjük, amelyek a tárgyalt időszakban 1919-1921 között ezen a területen állomásoztak.

Elsőnek a Szegedi katonai körlet területén elhelyezkedő alakulatokat –amelyek a Nemzeti Hadsereg kötelékében különböző közbiztonsági, karhatalmi tevékenységeket végeztek, és ezért a „csendőrr” jelzöt kapták –ismertetjük. Kiindulási időpontunk a Nemzeti hadsereg megszervezésétől kezdődik és addig tart, amíg a „csendőrrformációk” léteztek. Forrásul pedig a nemzeti hadsereg által kiadott hadrendek szolgálnak. Ez után a csendőrkerület területén állomásozó csendőrrerők újjászervezését és fejlesztését tárgyaljuk.

Ez az időszak nagyon zavaros volt, hiszen egy időben zajlott le egyrészt az eddig betiltott rendvédelmi szervek (rendőrség, csendőrség) újjászervezése, a nemzeti hadsereg felfejlesztése, másrészt a román hadsereg kivonulása az ország megszállt területeiről, a magyar közigazgatás visszaállítása, az ellenforradalmi erők megszilárdulása, és az önálló államiság struktúrájának megteremtése.

2. A KATONAI KÖZIGAZGATÁS ÚJJÁSZERVEZÉSE

A "Magyar Nemzeti Hadsereg" volt, azaz erő, amely 1919-1921 között a független Magyar Királyság fegyveres erejét is alkotta.¹ Horthy 1919. július 12-én kivált a kormányból, és átvette a Nemzeti Hadsereg főparancsnokságát, amit augusztus 9-én a kormánytól független Fővezérséggé szervezett át. Ez gyakorlatilag Horthy kormányzóvá választásáig funkcionált, és csak 1920. április 1-jén megszűnt meg.

1919. augusztus 6-án Haubrich József – a Peidl-kormány hadügyminisztere – hivatalosan is feloszlatta az addigra javarészt magától felbomlott Vörös Hadsereget. Rendeletét a Friedrich-kormány hadügyminisztere, Schnetzer Ferenc vezérőrnagy augusztus 8-án megerősítette. Horthy augusztus 15-én átvette az összes fegyveres erő és testület feletti főparancsnokságot. Ettől kezdve a Nemzeti Hadsereg lett az ország egyetlen, elsődlegesen katonai funkcióval bíró fegyveres ereje. Schnetzer egyébként augusztus 9-én rendeletben erősítette meg a Nemzeti Hadsereg, mint egyedüli fegyveres erő felállítását.²

A nemzeti hadsereg térnyerése az ország területén összefüggött a katonai közigazgatás megszervezésével. Augusztus 22-én Horthy rendeletet adott ki az 1918 őszeig fennállt (honvéd) katonai közigazgatás újjászervezéséről.³ Alapját a volt M. kir. Honvédség katonai kerületei alkották.⁴

1919. júliusában kettő most már körletként működött: a Szombathelyi báró Lehár ezredes vezetésével, aki határ ellenőrző járőröket és mozgó tartalékokat alakított, és a már említett Szegedi körlet. A szegedi V. körletparancsnokságot a parancs nem említi, a Fővezérség Siófokra történt távozását követően az ott hátra maradt parancsnokságot eleve annak tekintették. A szegedi és a debreceni

¹1919. június 9-én, Szegeden Horthy Miklós - a Károlyi-kormány hadügyminisztere - felhívást bocsátott ki a „nemzeti hadsereg” felállításáról. Másnap a kormány elrendelte a Magyar Nemzeti Hadsereg szervezését. A köznyelvben ennek az eleinte csupán néhány száz főt számláló, főleg tiszti (altiszti) századokból álló fegyveres erőnek a neve a „Magyar” előtag nélkül, Nemzeti Hadsereggé terjedt el. 1920. április 1-jén elrendelték a „magyar királyi” előtag bevezetését minden katonai szervezet, karhatalom, fegyveres testület, állami intézmény stb. hivatalos megnevezése előtt. A fegyveres erő megnevezése ettől kezdve Magyar Királyi Nemzeti Hadsereg lett. (A köznyelvben továbbra is csak Nemzeti Hadsereg maradt meg.) 46154/HM. Eln. B/1920. sz. körrendelet.

² 14416/HM. Eln./5./1919. sz. rendelet. Igaz ebben az időben még egy ideig „önálló életet élt” Nyugat-Magyarországon a Lehár Antal ezredes szervezte és vezette legitimista haderő a "Feldbachi tiszti zászlóalj". Lehár 1919. augusztus 5-én lépte át az osztrák-magyar határt, s főhadiszállását Szombathelyen rendezte be. Ekkor 1 100 katona - ebből 350 tiszt - felett rendelkezett.

³ 95./II./1919. Föv. sz.

⁴ 1914-ben a 6 honvéd katonai kerület lefedte a történelmi Magyarország teljes területét: I. Budapest, II. Szeged, III. Kassa, IV. Pozsony, V. Kolozsvár, VI. Zágráb. Területüket úgy szervezték át, hogy egybeessenek a cs. és kir. Hadsereg katonai területeivel. A katonai kerületek hadkiegészítési kerületekre tagozódtak. A M.kir. Honvédség joghatósága alá 28 hadkiegészítési kerület tartozott. Ezek végezték a személyi feltöltést a védkötelezettség alapján.

katonai körletparancsnokságot csak 1920. május 1-jével alakították meg, a Tiszántúl román kiűritése után.⁵ A Budapesti bevonulás után a főváros területét egyelőre, a hadügyminisztériumnak rendelték alá.

Az új szabályozás szerint öt katonai körletparancsnokságot állak fel: I. Budapest, II. Siófok, III. Szombathely, IV. Kaposvár, V. Miskolc. A szombathelyi katonai körletparancsnokság egyben hivatott Lehár parancsnokságának és katonai szervezeteinek integrálására is: parancsnokává Lehárt nevezték ki. Lehár egy ideig együttműködött Horthyval, 1920. február 25. és március 31. között ő irányította a tiszántúli bevonulást, a román kiűritést követően.

A román megszálló csapatok kivonása, és a körletenként egy hadosztály megalakítása megkövetelte, egyrészt, hogy a körletparancsnokságokat, mint területi hatóságok a fővezérség közvetlenek legyenek, másrészt pedig a körletparancsnokságok és hadosztályparancsnokságok különválasztását. A katonai vezetésnek az volt a célja, hogy minden körletből egy gyalog sereget, az egész ország területéről pedig egy lovas sereget lehessen felállítani. Dunántúlon lévő három körletben ez azonnal megtörtént, a többi körletben, ahogy a körletek felállításra kerültek. A Győri katonai kerületi parancsnokság megszűnt. A budapesti, Miskolci (Kassai) és a szegedi katonai kerületparancsnokságok is megszűntek, személyzetüket és ügykörüket a körletparancsnokságok vették át. A körletparancsnokságok hatásköre, ügyköre, feladatai ugyanazok voltak, mint eddig.⁶

A katonai körletparancsnokságok kezdetben felügyelték a polgári közigazgatási szerveket is. A katonai és a polgári közigazgatást csak 1920. szeptember 14-én - Horthy fővezér rendeletével - választották ketté, de a karhatalom feletti rendelkezési jogosultságot Horthy nem engedte át a polgári közigazgatás vezetőinek. Ez a helyzet ellentétes volt a kivételes hatalomról szóló törvényben foglaltakkal, hiszen abban a kivételes hatalmat a polgári közigazgatásnak biztosította a Magyar Királyság területén a hadművelési területek kivételével.⁷ Ezt a helyzetet a kormányzóválasztás oldotta fel.

A rendvédelmi testületek kivonása a kormány, illetve az önkormányzatok hatásköréből és a haderőnek való alá rendelése a hadsereg belső – karhatalmi-funkcióit erősítette. Ezt támasszák alá azok a rendvédelmi, karhatalmi alakulások is, amelyek a hadsereg kötelékébe léptek. Ezek közül minket azok a formációk érdekelnek, amelyek a csendőr jelzót viselték.

⁵ A román hadsereg kivonására lásd: Suba János: Magyarország területi integritásának helyreállítása 1919-1920. *Rendvédelem-történeti Füzetek*, XVI. évf. (2008) 19. sz. 104-112.p.

⁶ 19142/eln.6. o.-1919.-HM. Átmeneti szervei határozványok a katonai körletparancsnokságok számára. HL. HM.

⁷ 1912. LXIII. tc., A háború esetére szóló kivételes intézkedésről. CD. Jogtár

3.A NEMZETI HADSEREG SZERVEZÉSE

3.1. Az 1919. júliusi hadrend

Az első ilyen hadrend 1919 júliusi ez a Szegedi körlet hadrendje.⁸ A hadrendben a csendőrség, rendőrség aktuális létszámát is feltüntették, mert minden fegyveres erőt a Nemzeti hadsereg hadrendjében tartották nyilván. Itt, mint visszamaradó részeknél a 100 fő katonaság mellett, akik mint helyőrség maradtak vissza, megemlítették a csendőrséget és a városi rendőrséget Tirts őrnagy parancsnoksága alatt, mint karhatalmat. Amelynek feladata: az utánpótlás és hadtápszolgálat vezetése, katonai közigazgatás szervezése, stb. A hadsereg akkori létszáma 4500 fő volt (a franciák 1300 főt engedélyeztek.)⁹ A létszám egyre növekedett, ami az augusztus 7-én elrendelt országos toborzásnak tudható be, ezt Bernátsky Kornél tábornok irányította.¹⁰ .November 30-án a Nemzeti Hadsereg létszáma 56 ezer fő, ebből 34 ezer az ún. *csendőrtartalék* állományába tartozott. *Csendőrtartaléknak a karhatalmi céllal kikülönített, egyben az Antant és a megszálló román parancsnokság előtt rejtett alakulatok összességét nevezték.*

3.2. Az 1920. január 15-i hadrend

A Nemzeti Hadsereg hadrendje közül első 1920. január 15-ére datálódik¹¹. Az 1920. január 15-i hadrend szerint a *csendőrtartalék alakulások* összlétszáma 14 466 fő, a csendőrségé 7149 fő, a határrendőrségé 2112 fő volt.

A Szegedi katonai körletben csendőrtartalék alakulatainak összlétszáma 1 102 fő volt, egy zászlóaljba és 6 századba szervezve. Állománykategória szerinti megoszlása 39 tiszt, 16 hivatásos altiszt, 1 209 főnyi legénység. A Kunszentmiklósi csendőrtartalék század 115 emberrel, a Kalocsai és a Kiskőrösi csendőr tartalékszázad 181-181 fővel. A Kecskeméti csendőrtartalék zászlóalj 2 századdal (a harmadik felállítás alatt volt) amely 155 emberből állt.

⁸ A hadrend a haderő parancsnoklási és szervezetszerű tagozását határozza meg. A hadrend a fegyveres erők, és minden katonai szervezet (alakulat, intézet, stb.) kimutatása, hogy mivel rendelkezik személyi állomány és fegyverzet terén. SJ. Az 1919. december 18-án kiadott utasítás szerint a hadrendi kimutatásokat a körletparancsnokságok minden hónap 1-én és 16-án küldték fel az előljárónak, később ezt lecsökkentették egyre. 19142/el.n.6. o.-1919. Átmeneti szervei határozványok a katonai körletparancsnokságok számára. HL. HM.

⁹ Suba János: A határőrizet kialakulása a déli végeken 1919-1921. In.: *Mire lehullanak a levelek...* 90 esztendeje ért véget a Nagy Háború. (szerk.: Ravasz István) Bp. 2009. HIM Bp. 132. p.

¹⁰ A toborzás nem terjedt túl a Nemzeti Hadsereg által ellenőrzött területek határain. Augusztus 22-én Horthy elrendelte a soroást. Bernátsky szeptember 10-i jelentése szerint a Nemzeti Hadsereg létszáma, beleszámítva a Fővezérség irányítása alatt álló egyéb karhatalmi egységeket is, meghaladta a 23 000 főt. Október 15-i jelentése a 30 000 fős létszám átlépéséről tudósított.

¹¹ 1065/el.n.-1.-1920. 1920.január 15-i hadrend HL. HM A budapesti körlet nem adott le létszám jelentést, így azt nem tudjuk figyelembe venni.

A Kiskunhalasi 168 főből a Kiskunfélegyházi 153 főből állt. A Csongrádi csendőrtartalék század létszáma 149 fő volt.¹²

3.3. Az 1920. május 1-i hadrend

A Nemzeti Hadsereg 1920. május 1-i hadrendjében¹³ a Nemzeti Hadsereg létszáma 97 537 fő volt. A *csendőrtartalék* név alatt 37 052 fő szerepelt, Így ez a formáció a haderő 38%-t tette ki.

A **Szegedi katonai körlet** csendőrtartalék alakulatainak létszáma 4 150 fő volt. A Kecskeméti és a Kiskunfélegyházi csendőrtartalék zászlóaljok 4-4 századból álltak. A kecskeméti alakulat létszáma 566 fő, a Kiskunfélegyházié 796 fő volt. A Szegedi I.-III. zászlóaljok, 2-2- századdal rendelkeztek, az I. és a II. zászlóalj 3 százada és a géppuskás század alakulóban volt, a III. zászlóalj két százada szintén szervezés alatt volt. Összlétszámuk 1 500 fő volt. A csendőrtartalék századok közül a Csongrádi (118 fő), Szentesi (223 fő) és a Hódmezővásárhelyi (217 fő) volt teljesen feltöltve. A Mezőhegyesi (218 fő) a Békéscsabai (101 fő) és a Szarvasi (161 fő) és Orosházi (163 fő) századok nem voltak teljesen feltöltve. A Makói századból egy szakasz volt meg (57 fő), a Gyulai és a Békési századok szervezés most kezdődött meg, 7 és 23 fő volt a létszámuk. A 4 150 fő állománykategória szerinti megoszlása: 84 hivatásos, 20 tartalékos tiszt, 86 hivatásos altiszt, és 3 910 főnyi legénység (56 ló és 3160 puska).¹⁴

3.4. Az 1920. június 1-i hadrend

A Nemzeti Hadsereg 1920. június 1-i hadrendjében¹⁵ a Hadsereg létszáma 100 425 fő volt, A csendőr formációk létszáma csökkent. A *csendőrtartalék* név alatt 34 142 fő szerepelt. Így a haderő 34%-t tette ki. A Szegedi katonai körlet csendőrtartalék alakulatainak létszáma 2 848 fő volt. A kerületben lévő csendőrtartalék zászlóaljok száma 3 csökkent, Szegeden kettő (545 fő és 685 fő) és Békés vármegyei (589 fő) zászlóaljok maradtak meg, állományuk viszont 4 századra nőtt. Ezen kívül 6 megyei század volt teljesen feltöltve, Csanád megyében kettő volt (101 és 144 fő). Az eddigi városneveket viselő századok felvették a megyéjük nevét. Így a Bács-Bodrog vármegyei tartalék század 204 fővel, a Csongrád vármegyei 162 fővel, a Békés vármegyei 157 fővel, a dél Pest megyei 261 fővel rendelkezett. A 2 848 fő állományi megoszlása: 52 hivatásos, 45 tartalékos tiszt, 51 hivatásos altiszt, 2 696 főnyi legénység.

¹² Uo.

¹³ 63812/el.n.1.-1920.1920.május 1-i hadrend HL. HM

¹⁴ 63812/el.n.1.-1920.1920.május 1-i hadrend HL. HM

¹⁵ 67609/el.n.1.-1920. 1920. június 1-i hadrend HL. HM

3.5. Az 1920. július 1-i hadrend

Nemzeti Hadsereg 1920. július 1-i hadrendjében¹⁶ a Hadsereg létszáma 104 299 fő volt. A csendőr alakulások létszáma viszont tovább csökkent.¹⁷ A *csendőrtartalék* név alatt 30 743 fő szerepel, így ez a formáció a haderő 30%-t tette ki

A **Szegedi katonai körlet** csendőrtartalék alakulatainak létszáma 2 213 fő volt. Szegeden kettő csendőrtartalék zászlóalj volt (725 és 619 fős létszámmal). A megyékben maradtak a csendőrtartalék századok: Dél-Pest megyei 280 fő, Békés megyei 165 fő, Csanád megyei 163 fő, és Bács-Bodrog megyei 261 fővel rendelkezett.

3.6. Az 1920. szeptember 1-i hadrend

A Nemzeti Hadsereg 1920. szeptember 1-i hadrendjében¹⁸ a Hadsereg létszáma 144 280 létszámmal kulminált. A csendőr alakulások létszáma viszont folyamatosan csökkent. Most már *pótcsendőr*nek nevezett alakulatok létszáma 14 721 főt tett ki. Ezáltal a pót csendőralakulások a haderő 10 %-t tette ki. A körletek (Szombathelyi, Székesfehérvári, Kaposvári, **Szegedi**, Miskolci és a Debreceni) területén nem volt csendőrformáció.¹⁹ A karhatalmi alakulatokat a csendőrség létszámában tartották nyilván.

3.7. Az 1921. évi hadrendek

A trianoni békeszerződés ratifikálása megkövetelte a Nemzeti hadsereg átszervezését. Erre az előkészületeket már januárban megtették, így az új szervezetre való átállást nagyobb csapat és helyőrség mozgások nélkül tudták végrehajtani. Eddig 24 gyalogezred volt 2-2 zászlóaljjal, most lett 14 ezred 3-3 zászlóaljjal. A 49 zászlóalj megmaradt, és a dandár lett a legmagasabb szervezeti egység. Ez alapján jött ki az új hadrend.²⁰

¹⁶ 71737/el.n1.-1920. 1920.július 1-i hadrend HL. HM

¹⁷ A *határctsendőr* alakulatokat átnevezték *határőrségé*. Így ez a 3494 fős létszám, már nem szerepelhet a csendőralakulások listáján. SJ.

¹⁸ 78360/el.n1.-1920. 1920.szeptember 1-i hadrend HL. HM

¹⁹ A Nemzeti hadsereg hadrendjében novembertől eltűnik a *csendőr* jelző. Az alakulatokat átkeresztelik karhatalomra. Így Budapesti körletben karhatalmi parancsnokságokról és karhatalmi zászlóaljakról beszélünk. A katonai körletek hadrendjéből véglegesen eltűnnek a csendőr alakulatok. A Szombathelyi körletben továbbra is szerepel a *határőrség* alakulatai 2172 fővel.

²⁰ 15000/el.n.1.-1921. a nemzeti hadsereg szervezés a trianoni szerződés alapján. HL.HM.

4. A CSENDŐRSÉG ÚJJÁSZERVEZÉSE

4.1. Csendőrség

A csendőrség a kétpólusú rendvédelem egyik ágát képezte. A szervezet a magyar polgári közigazgatás szerves részévé vált, eredményesen biztosította a közrendet, a közigazgatási döntések végrehajtását. Szervezeti felépítését a következők jellemezték: „*A m. kir. csendőrség a közbiztonsági szolgálat teljesítésére rendelt katonailag szervezett őrtestület*” volt. A csendőrség alapfeladata minden szempontból közbiztonsági jellegű volt, ezért rendvédelmi és egyúttal katonai típusú szervezet volt. A csendőr minden szempontból katonának volt minősítve. Vonakoztak rá a katonai szabályzatok, öltözete – sajátos szolgálati jelképei mellett is – egyértelműen katonai egyenruha volt. Fegyverzete, eszközei alapvetően katonai jellegűek és a honvédségnél rendszeresítettek voltak. A szervezet katonai tagoltságú volt. A csendőrőrs épülete, elhelyezése, berendezése a katonai laktanya kicsinyített másaként is felfogható. A neve csendőrlaktanya, csendőrőrs-parancsnokság. A csendőrök magukat minden szempontból katonának tartották. Ugyancsak a katonai jelleget bizonyítja a csendőrfelügyelői intézmény is. A csendőrség kettős jellegét bizonyítja még, hogy a szervezetet közbiztonsági - működtetési szempontból a Belügyminisztérium, minden más szempontból a Honvédelmi Minisztérium irányította. A kiképzés-továbbképzés egyidejűleg katonai és rendvédelmi is volt. A kettős rendszerű képzés minden képzési szintre jellemző volt. A szomszédokkal, a szomszédos rendvédelmi, katonai és közigazgatási szervezetekkel területi és hatásköri alapon szervezett együttműködése volt.

A szervezeti struktúra 1922-ig követte a magyar közigazgatás struktúráját, később attól gyakorlatilag eltávolodott, azzal asszinkronná vált, mégis a közigazgatással elsősorban a falvakban kitűnő kapcsolatot tartott a csendőrség.

A szervezet kialakítása során kezdetben 6, később (1911) 8 csendőrkerületet állítottak fel. Egy csendőrkerület-parancsnokság alá 2-4 szárnyparancsnokság tartozott. Minden szárny 2-3 szakaszparancsnokságot felügyelt. A szakaszparancsnokok vezetése alá általában 15-25 őrs tartozott. Az őrsök működési területének kialakítása során figyelembe vették a területek domborzati és növényzeti viszonyait, a lakosság sűrűségét, a közlekedési állapotokat. Az őrsök egymástól való távolságát mintegy 25 km-ben állapították meg. Az őrsök létszáma kezdetben 5-7 fő volt. A 12 000 fős szervezet működési területe a dualizmus korában 283 000 km²-en mintegy 20 000 000 fő körében tartotta fenn a rendet.²¹

²¹ 1914-ben 6 kerület-, 57 szárny-, 136 szakasz-, 483 járásparancsnokság 2028 őrs működött. Preszly Lóránd: A m. kir. csendőrség története 1881-1918. Suba János: A m. kir. csendőrség diszlokációja (Kézirat)

4.2. Újjászervezés –előzmények

1919. augusztus 6-án újjá szervezték a csendőrséget. A hivatásos állomány a megszállás miatt mintegy 6 000 főre apadt. A közbiztonsági viszonyok a testület létszámának és ezzel együtt az az örsök létszámának felemelését követelte meg. A katonai vezetés a Nemzeti Hadsereg állományából vezénlyéssel növelte a testület létszámát, ezek voltak a „pótcsendőrök”.

A létszámemelés kérdése már a háború előtt és különösen a háború alatt nagyon fontossá vált. 1918. őszén Wekerle Sándor belügyminiszter keresztül vitte a csendőrség létszámemelését, amely – a történelmi körülmények miatt csak –1920-ban vált valóra. A 11 634 főről – amelyet 1918-ban állapítottak meg – 18 084 főre nőtt, a trianoni határokon belüli területen. Ez 63 %-os emelkedést jelentett.

A létszámfelemelés anyagi kihatása az 1920/21-es költségvetési évben a személyi járandóságok tekintetében 271 802 340 Korona kiadást, összesen 305 942 341 korona kiadást jelentett. Ezenfelül ebben a költségvetésbe a csendőrségi rovat alatt az idegen (román, szerb, cseh) haderők által elhurcolt fegyverzet és lőszer utánpótlására 6 000 000, laktanya-berendezési tárgyak (ágynemű) pótlására 4 000 000 koronát irányoztak elő. Ezen magas összegeket elsősorban az általános drágaság és a megélhetés nehézsége indokolták, mert az alapfizetések tekintetében figyelemreméltó emelkedésekről szó sem volt.

A létszámemelés indokául: egyrészt az ország háború alatt és különösen a forradalmak alatt és által lezüllesztett közbiztonsági viszonyai szolgáltak, másrészt pedig az emberanyag kímélése. Ez nagyon fontos és szükséges volt, hiszen a testület– különösen a külszolgálatot teljesítő – tagjai a megerőltető szolgálat eredményeképp idő előtt – alig 8-10 évi –szolgálat után tömegesen kerültek felülvizsgálat elé, és szerelték le őket.

4.3. A testület

A testület struktúrája ismert: A kerület parancsnokság törzsből, pótszárnyból és szárnyakból, a szárny szakaszokból, a szakasz járásokból, a járás pedig örsökből (gyalogos, lovas, vegyes), és kivételesen állandó vagy ideiglenes különítményből állt. Egy kerület 6-8 szárnyból, egy szárny 2-3 szakaszból, egy szakasz 2-4 járásból, egy járás pedig 3-6 örsből állt, (természetesen törekedve az azonos közigazgatási beosztásra.)

4.3.1. 1920. januári 15-i hadrend

A Szegedi katonai körlet csendőrsége a II. csendőrkerületi parancsnokságból, a Csongrádi tanosztályból, a Kecskeméti szárnyból, a Dél-Pest vármegyei pótlovasszázad parancsnokságból, csendőrösökből és különítményekből, valamint a szegedi csendőr karhatalmi századból állt. A csendőrség létszáma a II. csendőrkerületben összesen 1 436 fő (61 tiszt, 1673 hivatásos csendőr altiszt, 2 fő pótcsendőr, 285 ló, volt az állománytáblában, amelynek harcértéke 1 123 puska. Ehhez jött még a Szegedi csendőr karhatalmi

század 922 fővel (823 tiszt, 899 fő hivatásos csendőr) amelyet Budapestre vezényeltek. (2. sz. táblázat) A karhatalmi alakulatokhoz számíthatjuk, még a Szegedi körlet fogház különítményét 62 fővel. A rendőrség létszáma a körlet területén 740 fő volt (24 tiszt, 716 rendőr).

4.3.2. Az 1920. május 1-i hadrend

A létszám nem változott. Kettő szárnyparancsnokság volt: a Kecskemét és a Szentesi. A Kecskeméti szárny 4 szakasszal Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Kalocsa, Kiskörös, amely összesen 513 főt (6 csendőrtiszt, 1 tiszt, 461 csendőr, 45 pótcsendőr) számlált. A Szentesi szárny: Szentés, Békés, Gyula, Orosháza és Makó szakasszal, összesen 677 fővel (9 csőtiszt, 8 tiszt, 654 csendőr, 6 pótcsendőr). A kerület alárendeltségébe tartozott a Szegedi csendőr karhatalmi század 247 főből (4 csendőrtiszt, 13 tiszt, 223 csendőr, 7 pótcsendőr) áll. A kerület összlétszáma összesen 1 437 fő (19 csendőrtiszt, 22 tiszt, 1 338 csendőr és 58 pótcsendőr). Ez 15 % volt a testületnek (A hivatásos csendőrség létszáma 9 554 fő volt).

4.3.3. Az 1920. június 1-i hadrend

A szervezeti változások közül A Kecskeméti szárnynak 3 szakasza maradt (összesen 514 fő). A Kiskunfélegyházi szakasz a Szentesi szárnyparancsnokság alá került. A Szentesi szárny leadta a Gyulai és az Orosházi szakaszokat, amelyekből Gyulán felállításra került egy szárnyparancsnokság, alárendeltségébe Gyulai, Orosházai szakasszal. A Szentesi szárnyánál maradt a Szentesi és a Kiskunfélegyházi szakasz (737 fő).

A szegedi szárnyparancsnokság is felállt alárendeltségében a Szegedi és a Makói szakasszal. A kerület alárendeltségébe tartozott a Szegedi karhatalmi század (139 fő, 4 csendőrtiszt, 3 tiszt, 125 fő csendőr és 7 pótcsendőr. A kerület összlétszáma 1 434 fő, állománymegoszlása: 34 csendőrtiszt, 9 tiszt, 1 330 csendőr és 61 pótcsendőr volt. Ez a testület létszámának 16% volt. A testület összlétszáma 9 773 fő volt, (ez 219 főnyi növekedést jelentett, az előző hónapoz képest).

4.3.4. Az 1920. július 1-i hadrend

A létszámviszonyoknál minimális mozgás volt, szervezetileg maradt a 4 szárny és 9 szakasz. A kecskeméti szárny létszáma 354 főre csökkent, 141 csendőrt, és 18 pótcsendőrt elvezényeltek. A Szentesi szárny 328 főből, állt, kapott 200 pótcsendőrt (4 csendőrtiszt, 317 fő csendőr és 200 pótcsendőr). A Gyulai és a Szegedi szárny létszáma 425 fő. A kerülethez tartozó karhatalmi századról nincs adat. A kerület összlétszáma összesen 1 124 fő (44 csendőrtiszt, 1 040 csendőr és 40 pótcsendőr). Ez a testület 11,5%-t jelentette (Az összlétszám 9747 fő volt).

1. táblázat. A Szegedi csendőrkerület létszámviszonyai

időpont	összesen	csendőr-tiszt	tiszt	hivatásos. csendőr	pótcsendőr.
1920. január	2 358		84	2 272	2
1920. május	1 437	19	22	1 338	58
1920. június	1 434	34	9	1 330	61
1920. július	1 124	44		1 040	40
1920. szept.	2 209	37	15	1 422	735
1921.január	2 178	46	15	1 416	701
1921. február	2 252	39	20	1 447	746
1921. március	2 255	31	15	1 392	817

4.3.5. Az 1920. szeptember 1-i hadrend

A kecskeméti szárny létszáma tovább főre csökkent 313 főre, a Szentesi szárny 334 főből 4 csendőrtiszt és 330 csendőr állt. A Gyulai szárny létszáma 362 fő (5 csendőrtiszt és 355 csendőr). A Szegedi szárny létszáma 1 200 fő ((22 csendőrtiszt, 15 tiszt, 437 csendőr, 726 fő pótcsendőr). A kerület összlétszáma összesen 2 209 fő (37 csendőrtiszt, 15 tiszt, 1 422 csendőr és 735 pótcsendőr). A növekedéssel 20%-ra nőtt a kerület aránya a testületen belül. A hivatásos csendőrök létszáma 10802 fő volt, (ez 1 055 főnyi növekedést jelentett az előző hónaphoz).

A M. Kir. Csendőrség 1920. december 1-én 7 kerületre, 27 szárnyra, 65 szakaszra, 186 járásra, 746 örsre és 24 különítményre tagozódott. Ezenkívül volt még 7 pótszárny, 8 tanosztály, 1 pótlóidomító és 1 pólókeret parancsnokság, valamint 1 tiszti különítmény.

4.3.6. 1921. januári hadrend

Az 1921 évi hadrendekben a növekedés minimális, kisebb-nagyobb ingadozások mutatkoznak. A kecskeméti szárny létszáma 318 fő, a Szentesi szárny létszáma a 334 főről 524 főre emelkedett, ebből 204 fő pótcsendőr volt. A Gyulai szárny létszáma 461 fő (ebből 107 fő pótcsendőr). A Szegedi szárny létszáma lecsökkent 875 főre (24 csendőrtiszt, 15 tiszt, 451 csendőr, 385 pótcsendőr). Szegeden felállításra került egy tanosztály és Kiskunhalason egy pótlóidomító osztály. A kerület összlétszáma összesen 2 178 fő (46 csendőrtiszt, 15 tiszt, 1 416 csendőr és 701 pótcsendőr). Ez 15-os arány volt a testület összlétszámához (Az összlétszám 12 870 fő volt)

1921. január 29-én országos csendőr tartalék zászlóalj felállítását rendelték el. (3029/eln.1.-1921. HM). Így a Székesfehérvári és a Szegedi vadászászlóalj febrúár 10-én kiváltak a Nemzeti Hadsereg kötelékéből és teljes létszámukkal a csendőrség kötelékébe léptek. Ez a zászlóaljtorzset 7 tiszt,

41 ember, 15 ló; a zenekart 1 karmester, 35 zenész; a távbeszélő szakaszt 1 tiszt, 27 ember 2 ló; az árkász szakaszt 1 tiszt, 64 ember, 2 ló; kettő gyalogos századot (egyenként 5 tiszt, 150 ember, 5 ló), egy géppuskás századot 6 géppuskával (4 tiszt, 103 ember 23 ló) jelentette. Ezen felül még a szegedi vadászászlóaljnál volt egy lovas félé század, a Székesfehérvári zászlóaljnál 15 fő jelentő lovas.

4.3.7. Az 1921. februári hadrend

A Szegedi kerület csendőreinek összlétszáma 2 252 fő volt. A 4 szárnyba és 9 szakaszba volt szervezve. Szegeden volt a tanosztály elhelyezve. Az összlétszám 18-%t adta a kerület. A csendőrség összlétszáma 12 271 fő volt.

4.3.8. Az 1921. márciusi hadrend

A Szegedi kerület csendőreinek összlétszáma 2 255 fő (megoszlásuk: 31 csendőrtiszt, 15 hivatásos tiszt, 60 tartalékos tiszt, 8 868 főnyi hivatásos csendőr és 7 622 egyéb altiszt és katona) volt, amely a testület 14 595 főnyi létszámának 15-%t adta.

Ezt a szervezetet váltotta fel az 1921. évi átszervezés, és az új un. „vármegyei” struktúra.

5. CSENDŐRSÉG ÁTSZERVEZÉSE 1921. MÁRCIUS

1921. február 1-jén lépett életbe az 5.643/1921. BM. sz. rendelettel bevezetett, vármegyei csendőrszervezet. Az átszervezés indoka az volt, hogy az őrsök közvetlen tiszti parancsnokságainak száma (a szárny- és szakaszparancsnokságok) túl kevésnek, a területük és a létszámuk pedig túl nagyak bizonyult.²² Sűrítetni kellett a csendőr-tiszti parancsnokságokat és kisebbiteni a területüket.

Ennek megfelelően a szárnyparancsnokságok vármegyei csendőrparancsnokságokká, a szakaszparancsnokságok pedig járásokká alakultak át, így most minden vármegye külön csendőrparancsnokságot képezett.

Ezzel egyidejűleg újonnan szabályozták a kerületi parancsnokságok számát és számozását is. Így lett a budapesti az I., a székesfehérvári a II., a szombathelyi a III., a pécsi a IV., a szegedi az V., a debreceni a VI., a miskolci pedig a VII. kerület. Ez a hadrendi számozás egészen a testület 1945. évi felosztásáig megmaradt.

1921. márciusában elkezdődött az átállás a vármegyei szervezetre. Minden vármegyei csendőrparancsnokság mellé egy *tartalék csendőr század* felállítását tervezték. Ezek a meglévő tanosztály-parancsnokságokból alakultak át. A tartalék csendőrszázadokból 27 állt fel, többnyire a határ menti helységekből, később elnevezésük vármegyei csendőrszázadra, majd csendőriskolára

²² A csendőrség által felügyelt terület 96 400 km² tett ki, e területen lakók száma 6 369 769 fő volt. A nagy és kisközségek száma, amelyet a testület ellenőrzött 3 419 volt. Egy csendőre átlag 4 km² és 500 lakos esett, csendőrőrs nem volt 2 286 községben SJ.

módosult. Ezek az alakulatok a kiképzésen és a továbbképzésen felül tartalékként karhatalmi feladatokat is elláttak.

Ugyancsak a változás történt a határőrségnél is, a határvédő alakulatok ismét *határctsendőrök* lettek. A csendőrkerületek létszámát az illető vármegyei parancsnokság létszámában számították be.²³

2. táblázat. A Szegedi csendőrkerület állományszerinti megoszlása az átszervezés után

vármegyei parancsnokságok	összesen	csendőrtiszt	honvédtiszt	hivatásos csendőrtiszt + legénység	egyéb altiszt + legénység
Békés-Arad vm.	589	6	2	413	168
Csanád vm.	823	5	6	345	467
Csongrád vm	283	13	4	266	0
Délpest vm.	560	7	3	368	182
<i>összesen:</i>	<i>2255</i>	<i>39</i>	<i>15</i>	<i>1 392</i>	<i>817</i>

A Szegedi kerület csendőreinek összlétszáma 2 255 fő volt A kerülethez 4 vármegye tartozott: Békés-Arad vármegyében 589 fő, Csanád megyében 823 fő, Csongrád megyében 283 fő, Dél-pest vármegyében 560 fő volt a létszám.

6. 1921. ÉVI ÁTSZERVEZÉS A SZEGEDI V. CSENDŐRKERÜLETNÉL

1921 január 31-ével megszüntették a kecskeméti, a szentesi, a szegedi és a gyulai szárnyparancsnokságokat. Február 1-ével felállították a Délpest vármegyei csendőrparancsnokságot Kecskemét székhellyel, a Csongrád vármegyei csendőrparancsnokságot Szentes székhellyel, a Csanád vármegyei csendőrparancsnokságot Makó székhellyel, végül a Békés vármegyei csendőrparancsnokságot Gyula székhellyel.

1921 január 31-ével megszűntek: a szegedi; makói, a szentesi, a kiskunfélegyházi, a kecskeméti, a kalocsai, a kiskőrösi, a gyulai és az orosházai szakasparancsnokságok.

1921 február 1-ével felálltak a kecskeméti, a kunszentmiklósi, a kiskunhalasi, a kiskunfélegyházai, a kalocsai, a dunavecsei, a kiskőrösi, a Mindszenti, a kiskundorozsmai, a csongárdi, a hódmezővásárhelyi, a makói, a battonyai, a mezőkovács hazai, a gyulai, a békési, a gyomai, az orosházai, a szarvasi, a szeghalmi és eleki járásparancsnokságok.

²³ A vármegyei szervezet végleges kiépülésével a hét kerületi parancsnokságnak alárendelve 25 vármegyei csendőrparancsnokság, 165 járásparancsnokság valamint 923 őr állomásozott az országban. A régi 65 szakasz felváltó 165 járásparancsnokság több mint két és félszeresére emelte a tiszt parancsnokságok számát, az őrsöké pedig másfélszeresére nőtt. Ezt a szervezetet 1924. decemberében átalakítják, mert nem vált be.

1921. augusztus 21-ével a bácsalmási és a bajai járásparancsnokságokat állították fel.

1921 március 1-ével alakultak meg a szegedi csendőrkerületi törzs-, továbbá a Csongrád vármegyei, a Délpest vármegyei, a Békés vármegyei és Csanád vármegyei csendőr gazdasági hivatalok.

Örsöket állítottak fel április 18-ával Vadasmegyeren, április 26-ával Medgyesbodzáson, április 23-ával Királyhegyesen, április 26-ával Szentetornyán, május 1-ével Helvécián és Kisnyíren, május 16-ával Bucsa-telepen, május 20-ával Kiskirályságon, június 24-ével Szankon és Kömpöcön, június 29-ével Nagygerendáson és Batidán, végül szeptember 16-ával Monostorpusztán.

1921 augusztus 21-ével kezdték meg működésüket a szerb megszállás alól felszabadult területen a következő örsök: Kiszombor, Kübekháza, Torontálferencszállás, Ószentiván, Szőreg, Deszk, Bácsalmás, Mélykút, Bácsmadaras, Gara, Hercegszántó, Baja, Felsőszentiván, Bátmonostor, Bácsborsod és Bajaszentistván.

ÖSSZEFOGLALÁS

A M. kir. Csendőrség, amelynek újjászervezése megkezdődött, létszáma folyamatosan emelkedett, szervezete visszaállt az eredeti struktúrára. Létszáma a haderő 1/10-t tette ki. 1921-ben miközben jelentős karhatalmi feladatokat oldott meg.

A M. kir. Csendőrség, létszámnak folyamatosan emelkedése és újjászervezése mellett megpróbálta megőrizte az eredeti belső strukturáját, amelyet feladatorientáltsága megkövetelt, itt az irányító és végrehajtó apparátus a tiszti, és az altisztikar arányai utalunk.

1921. márciusában az átállás az új vármegyei szervezetre egy kényszermegoldás volt, hiszen jelentős erőt kellett kikülöníteni. Igaz, hogy a vármegyei közigazgatás átszervezése csak két évvel később az 1923. évi XXXV. tc. után következett be.²⁴ Ezzel a törvénnyel a vármegyék száma 25-re csökkent. Ez a szervezeti struktúra maradt 1925-ig.

A vármegyei szervezet azonban nem vált be. A tiszti járásparancsnokságok elsősorban területük aránytalansága miatt célszerűtlennek bizonyultak. A vármegyei parancsnokságok száma soknak bizonyult. Ezért 1924 december 15-i dátummal a testület új szervezésre tért át, amelyet a 22.254/VI.b.-1924. számú BM. rendelet írt elő. A kerületi parancsnokságok megmaradtak, a vármegyei parancsnokságok osztályparancsnokságokká alakultak át. A tisztek által vezetett járasok

²⁴ A közigazgatási beosztás változására lásd: Suba János: A polgári Magyarország közigazgatási beosztásának alakulása a határváltozások tükrében 1867-1941. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, X. évf. (2000) 12.sz. 102-107.p.

megszűntek, helyettük – szintén tiszt által vezetett– szárnyparancsnokságok létesültek (2-3 járás területén). Újra visszaállították az altiszti parancsnokságok, a szakaszparancsnoki beosztás rendszeresítésével.

IRODALOM/REFERENCES

Preszly L. A Magyar Királyi. Csendőrség története 1881-1918.

Suba J. (2000): A polgári Magyarország közigazgatási beosztásának alakulása a határváltozások tükrében 1867-1941. Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis), X. évf. (2000) 12.sz. 102-107.p.

Suba J. (2008): Magyarország területi integritásának helyreállítása 1919-1920. Rendvédelem-történeti Füzetek, XVI. évf. (2008) 19. sz. 104-112.p.

FÜGGELÉK

*1. Csanád vármegye csendőrparancsnokság örsei
(◊ megszállás alatt; K különítmény)*

Szegei járás	Szeged (36 fő)	Makói járás	Makó (39 fő)
	Szóreg◊		Apátfalva (32 fő)
	Deszk◊		Magyarcsanád (K 11 fő)
	Szeged Alsó tanya (K 25 fő)		Földeák (13 fő)
	Királyhalma (K 19 fő)		Pitvaros (11 fő)
	Átokháza (K 15 fő)		Csanádpalota (39 fő)
	Gátsor (K 25 fő)		Püspöktele (K 25 fő)
	Feketeszél (K 17 fő)		Bökény (K23 fő)
	Szentmihálytelek (K 30 fő)		Battonya (46 fő)
Kiszombori járás	Kiszombor◊	Battonyai járás	Mezőhegyes (51 fő)
	Kübekháza◊		Kevermes (38 fő)
	Ferncszállás◊		Dombegyház (60 fő)
	Ószentiván◊		Steiner-major (K10 fő)
Kiskundorozsmai járás	Kiskundorozsma (14 fő)	Mezőkovácsházai járás	Mezőkovácsháza (13 fő)
	Sándorfalva (14 fő)		Kunágota (10 fő)
	Kistelek (11 fő)		Csanádapáca (11 fő)
	Sövényháza-Baksi major (10 fő)		Magyarbánhegyes (11 fő)
	Pusztaméreges (12 fő)		

2. Dél pest vármegye csendőrparancsnokság örsei

Kecskeméti járás	Kecskemét (10 fő)	Kalocsai járás	Kalocsa (20 fő)	
	Kerekegyháza (8 fő)		Homokmégy (8 fő)	
	Izsák (12 fő)		Fajsz (K 8 fő)	
	Orgovány (10 fő)		Dusnok (10 fő)	
Kunszentmiklósi járás	Kunszentmiklós (11 fő)		Dunavecsei járás	Bogyiszló (10 fő)
	Szabadszállás (10 fő)			
	Csengőd (16 fő)			
	Fülöpszállás (K 9 fő)			Dunavecse (8 fő)
	Páhi (K 7 fő)			Dunapataj (8 fő)
Kiskőrösi járás	Peszéradacs (7 fő)			Dömsöd (10 fő)
	Kiskőrös (13 fő)	Solt (8 fő)		
	Kecel (9 fő)	Szalkszentmárton (10 fő)		
	Bócsa (6 fő)	Tass (K 8 fő)		
	Akaszto (8 fő)	Apostag (K 8 fő)		
	Császártöltés (9 fő)	Harta (K 5 fő)		
	Sükösd (11 fő)			
Soltvadkert (K 10 fő)				

3. Békés-Arad vármegye csendőrparancsnokság örsei

Gyulai járás	Gyula (32 fő)	Orosházi járás	Orosházs (14 fő)
	Kétegyháza (12 fő)		Tótkomlós (10 fő)
	Doboz (8 fő)		Csorvás (10 fő)
Békési járás	Békés (12 fő)		Békéscsabai járás
	Mezőberény (14 fő)	Békéscsaba (10 fő)	
	Köröstarcsa (6 fő)	Ujkigyós (8 fő)	
Szeghalmi járás	Szeghalom (10 fő)	Gyomai járás	Gyoma (12 fő)
	Körösladány (8 fő)		Endrőd (8 fő)
	Vésztő (6 fő)	Szarvasi járás	Szarvas (12 fő)
	Füzesgyarmat (10 fő)		Kondoros (10 fő)
Eleki járás	Elek (13 fő)		Öcsöd (8 fő)
	Medgyesegyháza (8 fő)		Gyulavár i IK 26 fő,
	IK ideiglenes különítmény	Lökösháza IK 18 fő	

4. Csongrád vármegye csendőrparancsnokság őrszei

Szentesi járás	Szentes (36 fő)	Kiskunfélegyháza járás	Kiskunfélegyháza (16 fő)
	Szegvár (12 fő)		Alpár (12 fő)
	Nagymágocs (9 fő)		Ujkécske (13 fő)
	Mindszent (20 fő)		Kiskunmajsa (10 fő)
	Derékegyháza (14 fő)		Kiskunhalas (15 fő)
Csongrádi járás	Csongrád (18 fő)	Jánoshalma j.	Jánoshalma (20 fő)
	Csanytelek (11 fő)		Kisszállás (15 fő)
Hódmezővásárhely járás	Hmvásárhely (23 fő)		Rém (K 13 fő)
	Hmvhely Központ (9 fő)		Borota (K 11 fő)
	Hmvhely-Kutas (10 fő)	Érsekcsanád (K 14 fő)	
	Hmvhely-kopács (10 fő)		